

ה'גנבא דסתר' שבתשובת רב האי גאון – חומר רפואי אקזוטי עתיק יומין

בתשובה של רב האי גאון (939-1038), מגדולי הגאונים בבבל, נזכר חומר רפואי המכונה 'גנבא דסתר', ששימש כרכיב ב'תריאקה' – מרקחת לטיפול בהכשות של נחשים (ראה להלן). למיטב ידיעתנו, תשובתו של רב האי היא המקור היהודי הקדום ביותר המזכיר רכיב רפואי זה. מאמר זה בוחן את מהותו של חומר זה ואת שימושי הרפואיים, על רקע תשובתו של רב האי ומקורות יהודיים נוספים בימי הביניים. באיגרת אנונימית שהופנתה לרב האי הוא נשאל את השאלה העקרונית הבאה:

טריאקא דמערבין בו בשר אפעה וביצי אותה חיה דנקראת גנבא דסתר מותר או דלמא [אולי] אפי'לו] הכי אסור? ותו [ועוד] אותו בשר אפעה מערבין בו לחם חמץ יבש שחוק ועושים אותו עוגות כמין סלעים [עגולות?] ומיבשים אותן ומכניסין אותן עם שאר סימנין בטריאקא.¹

במסורת מאוחרת יותר הנזכרת אצל רבנו מנוח מנרבונה (דרום צרפת, המאה ה"ג), מתואר השימוש בביצי החיה להתקנת אותה מרקחת בשינויים אחדים. יש מקום להשערה שהמסורת המובאת אצל רבנו מנוח הועתקה מכתבי רב האי גאון, אולם תוך השמטת שם הרכיב הרפואי, אולי משום שלא היה מוכר באזור מגוריו של החכם הצרפתי:

והתריאקה זו היא תרופה מועילה ועושים אותה מבשר אפעה ומביצי חיה א' [חת] ידועה לרופאים ומעורב בסממנים ומערבין בו לחם יבש שחוק ועושים אותו עוגות ונילוש בדבש [...] וכתב רב האי בתשובתו, אע"ג דכיוצא בו, ר"ל התריאק, מבערינן ליה בפסחא [= מבערים אותו בפסח], הכא שאני – מפני שמוכן לרפואת נפשות.²

התריאקה היא תערובת רפואית המכילה חומרים ממקורות אנימליים לא כשרים, כגון בשר נחשים (אפעה)³ וכן חמץ האסור באכילה בפסח.⁴ כפי הנראה, היו נפוצות

1. ש' אסף, **תשובות הגאונים**, ירושלים תרפ"ט, עמ' 211.
2. רבנו מנוח מנרבונה, **ספר המנוחה**, מהד' אלעזר הורביץ, ירושלים תש"ל, הלכות חמץ ומצה, פ"ד ה"י. והשווה **טור**, אורח חיים, סימן תסב.
3. בערבית מכונה הנחש 'חיה' או 'אפאעי'. ראה: א' אלמאליח, **מילון עברי-ערבי**, ירושלים תרפ"ט, עמ' 270. באשר לתריאקה, הכוונה כנראה דווקא לאפעה מגוון (*Echis coloratus*),

ברחבי המזרח מסורות פרמקולוגיות שונות להכנת התריאקה ותרכובת זו כללה רכיבים שונים מן החי, ולפי המתכון שהציע רב האי גאון גם 'גנבא דסתר'. באופן עקרוני, התיר רב האי גאון ובעקבותיו גם רבנו מנוח, להשתמש בתריאקה בימי הפסח לצרכים רפואיים, על אף בעיות הכשרות הכרוכות בכך, וזאת מפני חשיבותה להצלת חיי אדם.⁵ אין צורך להכביר במילים בנוגע לעובדה שבתקופות קדומות יותר, כאשר עדיין לא מוגרו זוחלים וחיות טורפות מאזורי משכנות האדם, פגיעות מסוג זה היו תדירות יותר, ועל כן ניסו הקדמונים למצוא לבעיה זו פתרונות שונים ומגוונים.

זיהוי ה'גנבא דסתר'

ה'גנבא דסתר' הוא חומר רפואי שהוכן מאשכי הבונה האירופאי (*Castor fiber*) – ראה איור מספר 1) – יונק מכרסם שאינו כשר על פי ההלכה החי בצפון האזור

איור מספר 1: בונה אירופאי (*Castor fiber*); צילום: (Per Harald Olsen, Wikimedia).

- שנחשב לבעל הארס הטוב ביותר למטרה זו. לפי מקורות מוסלמיים בימי הביניים, היה ארסו יקר והשולטן אסר בעונש מוות לצוד אותו. נחש זה נקרא בערבית 'טיר', ומכאן שם התרופה – 'תריאקה'. על הציד שלו והכנת תרכובות רפואיות בארץ ישראל, ראה: ז' עמר, 'ייצוא התריאק מארץ ישראל ושימושיו בימי הביניים', קורות יב, תשנ"ו-תשנ"ז, עמ' יז ואילך; N.G. Siraisi, *Medieval & Early Renaissance Medicine - An Introduction to Knowledge and Practice*, Chicago-London 1990, p. 119.
4. השווה לדברי רמב"ן בפירושו לשמות ל', לד: "כי הטריאקה איננה סם אחד, אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים, כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה. כי לכך נקראת כן, כי הארס בלשון יון תריאק". על הכנת התריאקה בתקופה היוונית-רומית ובימי הביניים, ראה: ז' עמר (לעיל, הערה 3), עמ' יז-יח; א' לב, 'חומרי המרפא בירושלים במאות ה-10-18', בתוך: א' לב ואחרים (עורכים), הרפואה בירושלים לדורותיה, תל אביב תשנ"ט, עמ' 322-323.
5. רבים מפוסקי ההלכה של ימי הביניים התירו לאכול את התערובת הרפואית הנידונה בימי הפסח וגם בשאר ימות השנה. מסתבר, שהדיון על כשרותה דווקא בהקשר לפסח נבע מכך, שאיסור אכילת חמץ חמור יותר מאשר אכילת בעלי חיים שאינם כשרים. על יחסה של ההלכה היהודית לאכילת התריאקה, ראה מאמרי, 'השימוש בתרופות מן החי לאור ספרות ההלכה מהמאה ה-16 ואילך', קורות טו, תשס"א-תשס"ב, עמ' צב-קיט.

ה'גנבא דסתר' שבתשובת רב האי גאון – חומר רפואי אקזוטי עתיק יומין

הפליארקטי (העולם הישן). על מקורות הזיהוי ראה להלן. מין נוסף של בונה חי בצפון אמריקה (*Castor Canadensis*).⁶ יש חוקרים הסבורים כי לא האשכים שימשו לרפואה, אלא גוש פרש המצטבר על ערלת איבר המין של הזכר. חומר זה נמכר בזוגות והיה דומה לזוג אשכים, ומכאן כינויו.⁷ לדעת א' לב, החומר המקורי ששימש למטרות רפואיות אמנם נלקח מהבונה, אולם משום היותו מוצר יבוא יקר השתמשו בארצות המזרח גם באשכי הלוטרה (*Lutra lutra seistanica* – ראה איור מספר 2), הנפוצה באזורים אלה.⁸

הלוטרה היא טורף בעל גוף גלילי וארוך, פרוותה חומה והיא נפוצה בכל האזור הפליארקטי (אירופה, אסיה וצפון אפריקה).⁹ הלוטרה מכונה בעברית גם 'כלב הנהר'¹⁰ ובערבית 'כלב אלמא' (כלב המים),¹¹ וכפי שנראה להלן, בשמות אלה היא נזכרה בספרות הרפואית בימי הביניים.

איור מספר 2: לוטרה ליד ברכות הדגים של קיבוץ מעגן מיכאל (צילום: עמוס בן גרשום, מתוך אוסף התצלומים הלאומי, לשכת העיתונות הממשלתית).

6. חומר רקע על מיני הבונה ראה: R.M. Nowak, *Walker's Mammals of the World II*, Baltimore-London 1991, pp. 634-638.
7. M. Levey, *The Medical Formulary of Aqrabadhin of Al-Kindy*, Madison 1966, p. 245, no. 66.
8. א' לב (לעיל, הערה 4), עמ' 61-62.
9. ע' אלון, **החי והצומח של ארץ ישראל, אנציקלופדיה שימושית מאוירת** 7, תל אביב 1990, עמ' 169.
10. גם כלב הים (*Monachus monachus*) מכונה בערבית 'כלב אל בחר' (= כלב ים) או 'עג'ל אל בחר' (ראה: ע' אלון [לעיל, הערה 9], עמ' 230-231), אולם ברור שאין הכוונה אליו. אפשר שהאחרון הוא כלב המים הנזכר במשנה: "כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שהוא בורח ליבשה (כלים פי"ז מי"ג).
11. ע' אלון (לעיל, הערה 9), עמ' 168; מ' דור, **לקסיקון דביר לזואולוגיה**, תל אביב תשמ"ז, עמ' 342.

אשכי הבונה היו בשימוש רפואי כבר בתקופה הקלסית. כך ניתן, למשל, ללמוד מכתביו של דיוסקורידס (Dioscorides), רופא בצבאו של נירון קיסר, שפעל בשנת 60 לספירה לערך. בחיבורו המילוני **חומרי הרפואה** הוא מזכיר אותו בשם "קסטרום" (*Kastoros orchis*) והוא מציין את שימושו הרפואיים השונים, כגון חומר מרפא לטיפול בנשיכות של בעלי חיים ארסיים, כפי שמוסר רב האי גאון עצמו, וכן לשם טיפולים במערכת המין וההולדה, כגון החשת המחזור הנשי, הוצאת השליה לאחר הלידה וכן כחומר המסייע להפלת עוברים.¹²

מעניין, כי המונח המציין את מין הבונה – *orchis* – משמעו ביוונית אשך,¹³ והוא מרמז ומבליט את חשיבותו הרפואית של איבר זה. יש מקום להציע, כי שימושיהם הרפואיים של האשכים לטיפול במערכות המין וההולדה נעוצים בעובדה שהאשכים הם איברי מין אנימליים זכריים.

ה'גנבא דסתר' נזכר במילונו הרפואי של הרמב"ם (1138-1204), **ביאור שמות הרפואות** – הנמנה בין הגלוסרים החשובים בימי הביניים. חיבור זה מתאר את חומרי המרפא שהיו נפוצים ברחבי המזרח ובחלקים מאירופה הדרומית, את שמותיהם הנרדפים בז'רגונים ובלהגים השונים, וכן את מאפייניהם הבסיסיים:¹⁴

גנבא דסתר – זהו אשך הקסטור הוא חצית אל בחר גם אל פאחשא (ה'פריצות'). גם קסטוריה וקסטוריון. הקשטור הוא חית הים, כלב המים הוא יוצא מן המים לחפש אוכל על היבשה... אנשי מוגרב קוראים תרופה זו 'המסריח'.¹⁵

הרמב"ם מדווח כי מוצאו של החומר הרפואי הוא מאשכיו של בעל חיים המכונה 'כלב מים'. הוא אמנם גדל בנופים של מים אולם הוא מוצא את מזונו ביבשה (הבונה הוא מכרסם הניזון מהצומח). הרמב"ם מציין את כינויו הערביים, המלמדים ככל הנראה על מהותו:

א. כינויו הערבי "חצית אל בחר", היינו, אשך הים, מלמד שהשימוש הרפואי העיקרי נעשה באשכים, ומכאן נקבע למעשה שמו הערבי של הבונה. שם זה, כאמור, משמר את שמו היווני הקדום – *orchis*, המובא אצל דיוסקורידס.

12. R.T. Gunther, *The Greek Herbal of Dioscorides (De Materia Medica)*, New York 1959, pp. 2, 6.

13. המונח *Orchis* מציין גם את שם הסוג המדעי של הסחלב, ובדומה לבונה ניתן שם זה מפני צורת הפקעת הדומה לאשך. גם כינויו הערבי של הסחלב: 'חוצא א(ל)ת'עלב' (ח'ציה = אשך; תעלב = שועל) משמר משמעות זו. ראה: ע' אלון (לעיל, הערה 9), 11, עמ' 322.

14. עוד על המילונים הרפואיים שבימי הביניים ראה: ז' עמר וי' סרי, 'אבן בכלארש: מגדולי רופאי ספרד', קורות טו, תשס"א-תשס"ב, עמ' פח-פט.

15. ראה: משה בן מימון, **ביאור שמות הרפואות**, מהד' ז' מונטנר, ירושלים תשכ"ט, מס' 79. והשווה: ר' רפאל אוחנא, **ספר מראה הילדים**, מהד' ש' כהן, ירושלים תש"ן, עמ' 311.

ה'גנבא דסתר' שבתשובת רב האי גאון – חומר רפואי אקזוטי עתיק יומין

- ב. "פאחשא", כלומר, פריצות – יש מקום להניח שהדבר קשור לכך שמוצאם של חומרים מעוררי תשוקה ופריון הם איברי מין של בעלי חיים.
- ג. "המסריח" – אפשר שהכוונה לריחו של הבונה, שמקורו בחומרי ריח הנפלטים מבלוטות הפרשה, ואולי מהאשכים עצמם, הסמוכים לבלוטות ההפרשה.

הקסטור תואר בחיבור **מדרש תלפיות** של ר' אליהו הכהן האיתמרי (איזמיר, המאה ה"ז). חיבור זה מכיל קובץ מדרשים ואגדות ממקורות קדומים ומאוחרים הנוגעים למגוון נושאים יהודיים, ובין השאר מצוי בו מידע על בעלי החיים. אנו מניחים כי מחבר המדרש כלל אותו בחיבורו משום היותו בעל חיים מוכר ושימושי. וכך הוא מתאר אותו:

יש בעל חי בנוני [= ביניים] בין בעל חי מדברי [= יבשתי] ובין בעל חי מימי, והיא חיה אחד שנקראת ביפ"רי, אשר מביציה יוצא הסוס הנקרא קסט"ורן. ואומרים על חיה זו שהיא גדלה על שפת הנהר ויש לה קשקשים בזנבה כמו דגים.¹⁶

הדיווח של רבי אליהו מכיל מידע שיש לו אחיזה במציאות. הוא מתאר אותו כבעל חיים "בנוני", כלומר, יצור ביניים החי במים וגם מחוצה להם. זנבו המשוטח משמש כמעין משוט והוא מכוסה קשקשים.¹⁷ אולם יש פרטים בתיאורו שאינם מובנים, כמו העובדה שהוא מתפתח מביציה בעוד שהבונה הוא יונק. ככל הנראה, ר' אליהו לא הכיר את הבונה מקרוב, וכאמור ייחוס הביצים לאשכים נובע ממבנה ערלתו. תיאורו אינו מכיל מידע רפואי רלוונטי, על אף שהפרק שבו הוא נזכר מכיל תרופות שמקורן במגוון בעלי חיים.

במקורות היסטוריים שונים תואר ציד הבונה וסירוס אשכיו, ואגדות שונות אף מוסרות כי בונה הנרדף על ידי ציידים מסרס את אשכיו ומטילם כדי להציל את נפשו.¹⁸ אגדה זו חדרה גם לספרי טבע יהודיים מאוחרים יחסית, המתארים את העולם, את מרכיביו ואת פלאיו הרבים. אחד ממקורות אלה הוא הספר **צל העולם**, שחובר על ידי ר' מתתיהו דלקארט, ושהתפרסם לראשונה באמסטרדם בשנת תנ"ז (1697). דלקארט מספר על בונה המצוי בארץ הינ"ד (= הודו):

16. ר' אליהו הכהן האיתמרי, **מדרש תלפיות**, וורשא תרל"ה, ענף בעלי חיים, צג ע"ב.

17. יש לציין שאף לנוטריה, ששם סוגה המדעי *Myocastor* דומה לשמו של הבונה, יש קשקשים על הזנב, אולם מקורה של הראשונה במזרחה של אמריקה הדרומית. אצל הלותרה לעומת זאת, הזנב שעיר כשאר הגוף, ולכן אין היא באה בחשבון בזיהוי דברי **מדרש תלפיות**. על טיפוסי הזנבות של שלושת היונקים, ראה: ע' אלון (לעיל, הערה 9), עמ' 21.

18. על הבונה וסירוסו במסורות של העולם הרומי, ראה למשל אצל פליניוס הזקן (המאה הראשונה לספירה), **תולדות הטבע**, 8, 28; וראה עוד: ש' בודנהיימר, **חחי בארצות המקרא**, ב, ירושלים תשט"ז, עמ' 110, 113.

קשטור בצוד הציידים אחריה ללוכדה תסרס עצמה ותשליך להם ובכך תמלט.¹⁹

ברור הדבר, שאין לתיאור זה אחיזה במציאות, באשר ניתוק איברים בשעת סכנה אינו מצוי בטבע אצל יונקים אלא בעיקר אצל זוחלים, כגון לטאות. לאחרונים כושר של רגנרציה (regeneration), דהיינו, כושר חידוש וצימוח של רקמות מסוימות שנותקו או שנפגעו.

יש מקום להניח, שהאגדות שהתפשטו במהלך ימי הביניים על מוצא החומר, מקורן ברצון לפרסם את ייחודו; ושמה הן נוצרו במכוון כדי להעלות את מחירו בשווקים, שכן אגדות על מוצאו יוצא הדופן של חומר רפואי, מצביעות פעמים רבות על הקושי הרב להשיגו.²⁰

ה'גנבא דסתר': שימושים רפואיים

השימוש הרפואי בביצי בונה או לוטרה נזכר במקורות שונים בימי הביניים. הרמב"ם הזכירו מספר פעמים בכתביו הרפואיים. באופן כללי, הוא מנה את ה'קשטורן' בין התרופות ה'חמות'²¹ וה'חזקות', כלומר תרופות בעלות השפעה רפואית דרסטית וחרפה, שיש להימנע מהשימוש בהן באופן מופרז.²² עצה זו הוא מפנה לא רק לחולים עצמם אלא גם לרופאים המטפלים.

הקשטור נמנה כמרכיב במגוון תרופות. הרמב"ם ממליץ – בשם הרופא הערבי הידוע אל תמימי, בן המאה העשירית – על חלב מורתח בתוספת גרגרי רשד וקשטורן כתרופה משלשלת.²³ במחלת ה'רפרוף' הפוגעת בעור הוא מייעץ לטפל באמצעות הקשטור כשיקוי או כטיפול חיצוני: "והקשטור היא רפואה מיוחדת בעלה

19. מהד' מונקאטש תרנ"ז (1897), ח ע"א. הספר תואר אצל החיד"א במילים הבאות: "צל עולם: ספר בחכמות למודיות טבעיות והוא ס' [פר] קדמון והיה בידי יחידי סגולה כ"י [כתב יד]... ומלא מחידושי העולם" (ר' חיים דוד אזולאי, **שם הגדולים**, ורשה תרל"ז, מערכת ספרים, מה ע"א).

20. מקבילות לכך ניתן למצוא לגבי בשמים יקרים, כגון קינמון. כך למשל מוסר הירודוטוס שהוא מובא מגן עדן על ידי עוף החול (פניקס) המשתמש בו לבניין קנו. אולם נראה שכוונת אגדות מסוג זה היא ליצור להם תדמית של בשמים יקרים כדי להעלות את מחירם (Herodotes, *Historiae*, LCL, 3, 113).

21. ר' משה בן מימון, **הנהגת הבריאות**, מהד' ז' מונטנר, ירושלים תשי"ז, כא, 80. החלוקה בין מזונות או תרופות חמים או 'קרים' לקוחה מ'תורת המזגים' של המזונות, אסכולה שמקורה ברפואה היוונית-רומית, שהייתה מקובלת ברפואה העולמית עד המאה ה-18. לפי תורה זו לכל מאכל 'אופי' משלו. המאכלים החרפים, למשל, נכללים בקבוצת המאכלים בעלי מזג 'חם', ועל כן לשם איזון יש לאוכלם בחורף. לחומר רקע על תפיסות אלה, ראה: פ' אודי, **צמחי מרפא**, תל אביב 1995.

22. ר' משה בן מימון (לעיל, הערה 21), ב, 6; 4, 8.

23. **פרקי משה**, מהד' ז' מונטנר, ירושלים תשכ"א, יג, 52.

הזאת, כשישתה, או שיונח מחוץ, כי הוא רפואה מחממת ומדקדקת ומנגבת נגוב מה".²⁴

בדלקת המוח מציע הרמב"ם לטפל בקשטור ובקרני מציצה (כוסות רוח).²⁵ כפתרון תרופתי אחרון לכאב מעיים עם קדחת (= חום) הוא מציע להכין חוקן, הכולל מספר רכיבים בתוספת מעט שומן קשטור.²⁶ במקומות אחרים המליץ הרמב"ם על הקשטור כמרכיב בתרופות נגד הכשות בעלי חיים.²⁷ עדות מאוחרת לשימוש הרפואי באשכים אלה מצויה אצל ר' עבדאללה סומך (1813-1899), מגדולי הרבנים בבבל במאה ה"ט.²⁸ דבריו של הרב סומך מעידים על השימוש הרפואי בביצי הלוטרה ברפואה הבבלית כאלף שנים, ומסתבר שהם נחשבו כחומר רפואי יעיל וחשוב.

הרב סומך מוסר ש'ביצי כלב מים' שימשו לטיפול במחלת ה'שברון': "מנהג פשוט בעירנו פה בגדאד יע"א דמי שיש לו חולי השברון שותה גנ"ד כן שמו בערבי והוא ביצים של כלב המים ורפואתו ידועה".²⁹ הלוטרה נפוצה גם בעירק, ארץ מגוריו של הרב סומך, וככל הנראה הוא התכוון אליה. לגבי זיהויו של "חולי השברון", בספרי פרשנות וש"ת מופיע בדרך כלל המונח 'שברון' לתיאור בעיה נפשית או דיכאון ('שברון לב'),³⁰ אולם גם ככינוי לבקע (Hernia).³¹ בהקשר שלפנינו, כפי שיוסבר להלן, האפשרות השנייה נראית סבירה יותר.

הבקע הוא בליטה של רקמה רכה המזדקרת דרך שריר או בין שרירים.³² סוגי הבקע הנפוצים הם בקע הסומך לשורש הירך בשיפולי הבטן, או בקע במפשעה סומך

24. שם, ז, 40.

25. שם, ט, 19. והשווה, שם, כא, 19, ששילב את הקשטור בטיפול במורסה במוח.

26. שם, ט, 92.

27. ראה למשל: ר' משה בן מימון, **סמי המוות והרפואות כנגדם**, מהד' ז' מונטנר, ירושלים תש"ב, עמ' 103, 117.

28. על קורות חייו ופועלו, ראה: א' בן יעקב, **תולדות הרב עבדאללה סומך**, ירושלים תש"ט.

29. **זבחי צדק**, בגדד תרנ"ט, יורה דעה א, סימן פד, סעיף קלז. הערכה ופרשנות לרפואה הבבלית במאה ה-19 לאור כתבי ר' עבדאללה סומך ראה במאמרי, 'רשמים לטיפולים רפואיים בערי המזרח בכתבי ר' עבדאללה סומך מבגדד', **הרפואה** 140 (י), 2001, עמ' 983-986.

30. ראה למשל: פירוש הרד"ק למיכה ז', ג; ש"ת **רבי עזריאל**, תל אביב תשכ"ט, יורה דעה, סימן רלג; ש"ת **אורח משפט**, ירושלים תשל"ט, חושן משפט, סימן ה.

31. ראה למשל: ש"ת **נודע ביהודה**, ירושלים תשכ"ט, ד"צ ורשא תר"מ, מהדורה קמא, יורה דעה, סימן נח: "שאלה: נשאלתי מהרב הגדול מוהר"ר ליב קאסוויץ רב"ד דקהלתנו לחוות דעתי באשה שיש לה חולי השבירה"; ש"ת **חתם סופר**, חלק ב, יורה דעה, סימן קמה: "שאלה באשה שיש לה חולי השבירה שקורין (פארפאהל) ותמיד היא מרגשת וזב ממנה מראות ירקות ולבנות".

32. על סוגי הבקעים בגוף האדם, ראה: ט' סמית, **המדריך לבריאות המשפחה**, תל אביב 1988, עמ' 537-539.

מאוד לאשכי הגבר. בקעים במפשעה שכיחים יחסית, והם פוקדים כאחד מכול שישים בני אדם.³³ כנראה, אשכי הבונה או הלותרה נתפסו כחומר יעיל לריפוי המחלה, המזכירה מאוד את אשכי היונקים. מספרות הרפואה העממית במזרח אסיה עולה שהשתמשו בו כחומר ממריץ נגד היסטריה, שיתוק, דלקת פרקים ועוד.³⁴

סיכום

ה'גנבא דסתר' שבתשובת רב האי גאון ובמקורות אחרים מימי הביניים, מזהה כחומר רפואי אנימלי, שהופק מאשכי בונה או לוטרה. חומר זה שימש למגוון מטרות רפואיות, כגון טיפולים בהכשת נחשים, בעיות באיברי הולדה, כאבי מעיים ועוד. הזיהוי המוצע במאמר מבוסס על מילונו הרפואי של הרמב"ם, וכן גם על שאר ספריו הרפואיים, המציעים רשימה נרחבת למדי של שימושיו ברפואה בימי הביניים. המקורות היהודיים עוסקים בהיבטים הלכתיים שונים הקשורים לשימוש בחומר זה, כגון, בשאלת כשרותו, משום שהוא מופק מבעל חיים שאינו טהור; או בשאלת שילובו עם חמץ ואכילתו בפסח. הרושם המתקבל הוא שאשכי בונה היו חומר רפואי מבוקש בשווקים של חומרי המרפא בארצות המזרח למעלה מאלף שנים.

33. ט' סמית, שם.

34. א' לב (לעיל, הערה 4), עמ' 322-323.